

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษารุ่นนี้ผู้ศึกษาใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับ การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง ในพื้นที่บ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ซึ่งภูมิปัญญาในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูงของชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงนั้น เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการศึกษาถึงองค์ความรู้และเป้าหมายทางการเกษตรที่เป็นทั้งนามธรรม(ปัญญา)และรูปธรรม(การปฏิบัติการ) ที่เรียนรู้ ทดลอง ปฏิบัติ ที่สืบทอดมาจากของบรรพบุรุษและองค์ความรู้และเป้าหมายของการเกษตรที่ปรับเปลี่ยนประยุกต์ผสมผสานกับช่วงเวลาผันเปลี่ยน

การศึกษารุ่นนี้ผู้ศึกษาได้ศึกษาถึงการพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตร และกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง ซึ่งผู้ศึกษาได้เข้าไปศึกษาด้วยตนเองและร่วมกิจกรรมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เข้าถึงคุณลักษณะปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์ จารีต ประเพณี วิถีปฏิบัติ จากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงของบริบทที่ศึกษา ตลอดจนความเป็นอยู่ของชุมชนที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในวิถีกระบวนการผลิตทางการเกษตร อันนำไปสู่การสร้างงาน สร้างรายได้ และสามารถพึ่งตนเองได้ ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม มุ่งสู่เป้าหมายของชุมชนเข้มแข็งและการเกษตรอย่างยั่งยืน ผู้ศึกษาเฝ้าสังเกต ร่วมกิจกรรม และติดตามอย่างต่อเนื่อง ตามขั้นตอนของการจัดเก็บข้อมูล ตลอดจนจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ขาดหาย

ในการดำเนินการศึกษาได้กำหนดแนวทาง ขั้นตอน และวิธีการดำเนินการศึกษาไว้ดังนี้

- 3.1 แหล่งข้อมูล
- 3.2 การกำหนดพื้นที่ในการศึกษา
- 3.3 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา
- 3.4 การเก็บและรวบรวมข้อมูล
- 3.5 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

3.1 แหล่งข้อมูล

การศึกษาข้อมูลได้จากแหล่งข้อมูล 2 ลักษณะ คือ ปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิ อธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

3.1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

เป็นการศึกษาต่อเนื่องจากข้อมูลทุติยภูมิในเบื้องต้น ได้มีการสำรวจภูมิประเทศ และทำแผนที่อย่างคร่าวๆ เพื่อให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นภาพที่ตั้งของหมู่บ้าน เส้นทางคมนาคมเข้าสู่หมู่บ้าน และสภาพแวดล้อมของชุมชน จากนั้นใช้วิธีสำรวจและสอบถามข้อมูลเบื้องต้นในเรื่องบริบทชุมชน ซึ่งจากวัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ต้องการศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง ทั้งนี้เพื่อแสวงหาคำตอบของปรากฏการณ์ดังกล่าว เพื่อให้เข้าใจถึงประเด็นของการคัดเลือกพื้นที่เพื่อการทำกิน การถือครองและสิทธิที่ดินเพื่อการทำกิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน กระบวนการผลิต และภูมิปัญญาในการจัดการที่ดิน และกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตร ที่มาจากเงื่อนไขภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เงื่อนไขจากปัจจัยทั้งสองด้านนี้ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันก่อให้เกิดเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นในชุมชน 4 ด้านคือ ความรู้ ทักษะ การปฏิบัติ และการเห็นคุณค่า ส่วนผลของการเปลี่ยนแปลงการรับมาบูรณาการภูมิปัญญานั้น ประกอบด้วย ความรู้เก่าที่คงอยู่ ความรู้เก่าที่หายไป ความรู้ใหม่ที่รับมาใช้บางอย่าง และความรู้ใหม่ที่รับมาใช้ทั้งหมด ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลดังนี้

- 1) กรรมการและเจ้าหน้าที่มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา (พชภ.) ได้แก่ คุณสุพจน์ หลีจา เพื่อทราบประวัติความเป็นมาของชุมชน การเข้ามาสนับสนุนพัฒนาชุมชนแห่งนี้
- 2) กรรมการและเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เป็นเครือข่าย เช่น IMPLECT, AFFECT, PLAN และศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชนชาวเขา (ศอช.) เป็นต้น
- 3) กรรมการและเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐที่เป็นเครือข่าย เช่น ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาชาวเขา หน่วยงานทหารและตำรวจในพื้นที่ที่รับผิดชอบ โครงการพัฒนาเพื่อความมั่นคงอำเภอแม่จัน อาจารย์ใหญ่โรงเรียนรวมใจ หน่วยควบคุมไฟฟ้า เจ้าหน้าที่สาธารณสุขชุมชน และสำนักงานป่าไม้เขตอำเภอแม่จัน
- 4) บุคลากรในชุมชนเป้าหมาย ได้แก่

4.1) ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล

4.2) ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพ ผู้อาวุโส ผู้นำภูมิปัญญาของชนเผ่า และบุคคลที่เป็นผู้นำทางวัฒนธรรมและสังคมของชนเผ่า

3.1.2 ข้อมูลทัศนคติภูมิ

เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ สิ่งพิมพ์ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง เพื่อให้เข้าใจถึงประเด็นของภูมิปัญญาในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรของชุมชนบนพื้นที่สูงว่ามีองค์ความรู้ของภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม และมีเป้าหมายของภูมิปัญญาอย่างไร มีพัฒนาการภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูงอย่างไรในประเด็นของ การคัดเลือกพื้นที่เพื่อการทำกิน, การถือครองและสิทธิที่ดินเพื่อการทำกิน การใช้ประโยชน์ที่ดิน กระบวนการผลิต และภูมิปัญญาในการจัดการที่ดิน ตลอดจนกระบวนการปรับเปลี่ยนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรที่เกิดจากเงื่อนไขภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เงื่อนไขจากปัจจัยทั้งสองด้านนี้ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นในชุมชน 4 ด้าน คือ ความรู้ ทัศนคติ การปฏิบัติ และการเห็นคุณค่า ส่วนผลของการเปลี่ยนแปลงการรับมาบูรณาการภูมิปัญญานั้น ประกอบด้วย ความรู้เก่าที่คงอยู่ ความรู้เก่าที่หายไป ความรู้ใหม่ที่รับมาใช้บางอย่าง และความรู้ใหม่ที่รับมาใช้ทั้งหมด โดยทำการศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องดังนี้

- 1) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน
- 4) แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- 5) แนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเอง
- 6) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน
- 7) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1) การจัดการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง
 - 7.2) การพัฒนาที่ยั่งยืน
 - 7.3) ภูมิปัญญาชาวบ้าน

- 7.4) การมีส่วนร่วม
- 7.5) การพึ่งพาตนเอง
- 7.6) กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในชุมชน

ตลอดจนเอกสารข้อมูลของชุมชนบ้านหล่อโย ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัด เชียงราย ได้แก่ ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้านของ กรมประชาสงเคราะห์ชาวเขา แบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน ของคณะกรรมการพัฒนา ชนบทแห่งชาติ(กชช.2ค.) ข้อมูลด้านพื้นที่แสดงเส้นทางคมนาคม ข้อมูลแสดงที่ตั้งอาณาเขต สภาพภูมิประเทศ แหล่งน้ำ การใช้ที่ดิน จำนวนครัวเรือน ข้อมูลช่วงอายุ พื้นฐานทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี การศึกษา และสาธารณสุข โดยได้ข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานราชการ เช่น กรมประชาสงเคราะห์ชาวเขา สถานีอำเภอแม่จัน องค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึง ป่าไม้เขต อำเภอแม่จัน การศึกษานอกโรงเรียน (กศน.) และจากหน่วยงานเอกชน เช่น มูลนิธิพัฒนาชุมชนและ เขตภูเขา แล้วนำข้อมูลทุติยภูมินี้มาวิเคราะห์ และรวบรวม ใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานบางส่วน จากนั้นนำไปตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ

3.2 การกำหนดพื้นที่ในการศึกษา

ในขณะที่อยู่ระหว่างการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ มาแล้ว เพื่อให้เกิดความชัดเจนถูกต้อง ผู้ศึกษาได้พยายามแลกเปลี่ยนพูดคุยกับผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ใน การทำงานวิจัยเชิงคุณภาพ ตลอดจนได้เข้าปรึกษางานวิจัยกับอาจารย์ที่ปรึกษาซึ่งเป็นผู้ให้คำแนะนำ และปรึกษาในประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจจนมีความชัดเจนและเข้าใจ แล้วกำหนดขอบเขตพื้นที่ เพื่อทำ การศึกษาทั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่การศึกษาไว้ดังนี้ คือ เป็นหมู่บ้านชาวไทยภูเขาเผ่าอาข่าที่มีวิถีการผลิต ทางการเกษตรบนพื้นที่สูง มีเอกลักษณ์ทางชนเผ่าเป็นของตนเอง ชุมชนมีการใช้ภูมิปัญญาทาง การเกษตรที่เหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นที่ผู้ศึกษาสนใจศึกษา และมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ทำการ ศึกษาดังนี้

- 1) เป็นชุมชนชาวไทยภูเขาที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ชุมชนมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับ ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก มีระบบผลิตทางการเกษตรที่ ต้องพึ่งพาปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก และอื่นๆ

2) บ้านหล่อโยเป็นชุมชนที่มีปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้ศึกษามุ่งศึกษา คือ มีอาชีพหลักคือเกษตรกรรม โดยมีการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินบนพื้นที่สูงที่เป็นระบบแบบแผนมีกระบวนการปรับประยุกต์ผสมผสานควบคู่ไปกับภูมิปัญญาชนเผ่าและภูมิปัญญาใหม่จากภายนอก เพื่อให้สอดคล้องไปกับนโยบายการพัฒนาของภาครัฐ และการเชื่อมคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติ

3) ปัจจุบันชุมชนบ้านหล่อโยได้รับการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิต การมีส่วนร่วมรักษาสิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญาชนเผ่าในด้านต่างๆเช่น งานหัตถกรรมพื้นบ้าน การเกษตรแบบดั้งเดิม (เชิงอนุรักษ์) เป็นต้น จากหน่วยงานรัฐและองค์กรเอกชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

3.3 วิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ ผู้ศึกษาได้กำหนดเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

3.3.1 แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

เป็นลักษณะคำถามแบบปลายเปิดที่ได้มีการกำหนดหัวข้อศึกษาไว้อย่างกว้างๆล่วงหน้า โดยผู้ศึกษาต้องใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึก และสามารถยืดหยุ่นหรือปรับปรุงคำถามได้ตลอดตามสภาพการณ์ของการสัมภาษณ์ โดยนำวัตถุประสงค์หลักแตกเป็นวัตถุประสงค์ย่อย ในวัตถุประสงค์ย่อยมีประเด็นต่างๆแยกย่อยลงไปอีกแล้วนำไปสร้างเป็นเครื่องมือในภาคสนาม โดยทำเป็นตารางการจัดข้อมูล (ภาคผนวก) ซึ่งตารางการจัดทำข้อมูลมีข้อสำคัญคือ

- วัตถุประสงค์หลัก
- วัตถุประสงค์ย่อย
- ประเด็น
- แหล่งข้อมูล
- เครื่องมือในการเก็บข้อมูล
- การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อสร้างตารางการจัดทำข้อมูลแล้วได้นำประเด็นต่างๆ มาพิจารณา เพื่อนำไปสร้างโครงสร้างคำถาม โดยมีตารางจัดทำข้อมูลเป็นแนวทางในการศึกษา โดยประเด็นในการสัมภาษณ์คือ

- 1) บริบทชุมชนที่ศึกษา
 - 1.1) บริบททั่วไปของตำบลป่าตึง
 - 1.2) บริบททั่วไปของชุมชนบ้านหล่อโย
 - 1.3) พัฒนาการของชุมชน
- 2) การพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการที่ดิน ประกอบด้วย
 - การคัดเลือกพื้นที่เพื่อการทำกิน
 - การถือครองและสิทธิที่ดินเพื่อการทำกิน
 - การใช้ประโยชน์ที่ดิน/ระบบการใช้ที่ดิน
 - กระบวนการผลิต
 - ภูมิปัญญาในการจัดการที่ดิน
- 3) กระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตร ประกอบด้วย
 - เจื่อนใจจากภายในชุมชนประกอบด้วย วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ

เครื่องมือ ปัญหาต้นทุนการผลิต และลักษณะทางนิเวศของชุมชน

 - เจื่อนใจจากภายนอกชุมชนประกอบ ระบบการตลาด การส่งเสริมจากภาครัฐและภาคเอกชน การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร และนโยบายการพัฒนาบนพื้นที่สูง

เจื่อนใจจากปัจจัยทั้งสองด้านนี้ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นในชุมชน 4 ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ การปฏิบัติ และการเห็นคุณค่า

ส่วนผลของการเปลี่ยนแปลงการรับมาบูรณาการภูมิปัญญานั้น ประกอบด้วย ความรู้เก่าที่คงอยู่ ความรู้เก่าที่หายไป ความรู้ใหม่ที่รับมาใช้บางอย่าง . และความรู้ใหม่ที่รับมาใช้ทั้งหมด

3.3.2 การสังเกต

ผู้ศึกษาได้ใช้เทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและเทคนิคการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมควบคู่กันไป เพื่อความสมบูรณ์ของข้อมูลในการศึกษา ได้มีโอกาสใช้เครื่องมือทั้งสองแบบในขณะที่ทำการศึกษาในชุมชน

1) **การสังเกตแบบมีส่วนร่วม** โดยผู้ศึกษาได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือเข้าร่วมประชุมประจำเดือนของผู้นำหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ประจำสาขาส่งเคราะห์ชาวเขา เพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ จากมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐ เอกชน และชุมชนว่าเป้าหมายแนวทางการพัฒนาทั้ง 3 องค์การนี้สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าเช่นไร จะนำไปในทิศทางไหน รวมทั้งผู้ศึกษาได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ การใช้ชีวิตร่วมกับคนในชุมชนเปรียบเสมือนเป็นสมาชิกคนหนึ่ง ในชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมศึกษาดูงานการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เพื่อส่งเสริมการส่งออกต่างประเทศ การได้ร่วมคณะกับพิธีกรชื่อดัง คุณกัณธ หว่างหวังศรี เพื่อถ่ายทำสารคดีชาวเขาเผ่าอาข่ากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ทราบถึงวิถีการผลิต วิถีการดำรงชีวิต ตลอดจนประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ

2) **การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม** ขณะที่ผู้ศึกษาอาศัยอยู่ในชุมชนผู้ศึกษาได้สังเกตพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ต่างๆ โดยไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้ตัว เพื่อสังเกตสภาพความเป็นอยู่ของคนภายในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับคนในเผ่าต่างๆที่หมู่บ้านอาศัยอยู่ติดกันเช่น เผ่าลาหู่ ลีซู และจีนฮ่อ ตลอดจนนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่เข้ามาเป็นประจำ

3.3.3) วัสดุอุปกรณ์

วัสดุอุปกรณ์ที่ผู้ศึกษาได้นำไปใช้ เครื่องมือในการศึกษาได้แก่

1) แบบบันทึกข้อมูล ในภาคสนามโดยเตรียมบันทึกไว้ล่วงหน้า ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ บันทึกที่เกิดจากความจริงว่า ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร กับใคร และทำไม โดยยังไม่ตีความ ส่วนที่สองเป็นการตีความเบื้องต้นโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีประกอบ ส่วนที่สาม ใช้เป็นส่วนบันทึกเพิ่มเติมหลังจากที่ได้วิเคราะห์ข้อมูลแล้ว

2) เทปบันทึกเสียง ใช้สัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำศาสนา หัวหน้าประจำสาขาส่งเคราะห์ชาวเขา และบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง เพื่อช่วยบันทึกการสนทนาที่เป็นประเด็นสำคัญ ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้อย่างครบถ้วนไม่ให้ข้อมูลตกหล่น ขาดหายไป

3) กล้องถ่ายรูป เพื่อทำการบันทึกภาพกิจกรรมและปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในขณะที่เก็บข้อมูล

3.4 การเก็บและรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้ศึกษาเป็นผู้ดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง มีข้อมูลหลายส่วนที่ต้องทำการรวบรวมข้อมูลมาประกอบกัน ให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้ศึกษาได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลซึ่งแบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะที่เริ่มสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน โดยผู้ศึกษาได้นำหนังสือรับรองจากบัณฑิตวิทยาลัยมอบให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เชียงราย คือ มูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขา ขอความอนุเคราะห์เกี่ยวกับยานพาหนะเดินทาง ขอข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน การพาไปแนะนำให้รู้จักกับผู้นำหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน โดยมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ ชื่อคุณสุพจน์ หลีจา เป็นผู้นำพาไปได้รับความช่วยเหลือด้านที่พักอาศัยจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนบ้านหล่อโย โดยมีครูยุท อยุติ และครูจิรพรธรรม รุ่งดี เป็นที่ปรึกษาและแนะนำเรื่องราวต่างๆที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านช่วงที่มาเป็นครูที่นี่ และอนุเคราะห์เรื่องอาหารแก่ผู้ศึกษาเป็นอย่างดี

ระยะที่ 2 ผู้ศึกษาได้เริ่มเข้าชุมชนอย่างเป็นทางการ เพื่อรวบรวมข้อมูลโดยเป็นการรวบรวมข้อมูลในภาพรวมของชุมชน คือ ลักษณะทางกายภาพ ทรัพยากร การคมนาคม ประชากร ครอบครัว เศรษฐกิจ ศาสนา และอื่นๆ เทคนิคการวิจัยที่ใช้มากในการรวบรวมครั้งนี้ คือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์อันดีกับชุมชนไปด้วย หลังจากได้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแล้วผู้ศึกษาก็ได้สอบถามถึงแหล่งข้อมูลที่เป็นตัวบุคคล ได้แก่

- ผู้นำหมู่บ้านและกรรมการหมู่บ้าน
- ผู้นำศาสนา
- ผู้อาวุโสในชุมชน

เมื่อทราบบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้ศึกษาทำการเก็บข้อมูลแบบเจาะลึกโดยศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาภูมิปัญญาในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรบนพื้นที่สูง ตลอดจนปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการปรับเปลี่ยนของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตร ในการเข้าไปสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนั้น ผู้ศึกษาเข้าไปคุยและนัดเวลากับผู้ให้ข้อมูลหลักก่อน ว่างเวลาใด เนื่องจากบางครั้งผู้ให้ข้อมูลต้องออกไปทำงาน อันทำให้เห็นคเหนื่อจากการทำงาน ผู้ศึกษาได้ถามข้อมูลจากโครงสร้างคำถามที่เตรียมไว้ การเก็บรวบรวมข้อมูลทุกครั้งผู้ศึกษาได้มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐานเพื่อจดจำการบันทึกข้อมูลที่ได้อีกการสังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผู้ศึกษาทำการจด

บันทึกทันทีที่สังเกตเห็น แต่ต้องระวังในเรื่องช่วงเวลาการบันทึกข้อมูลต้องไม่ให้ผู้ให้ข้อมูลรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกตในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้ระวังตลอด ส่วนข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ได้ใช้วิธีการบันทึกเทปในขณะที่สัมภาษณ์ โดยใช้ช่วงเวลากลางคืนในการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้จากการบันทึกเทป นอกจากนี้ได้ถ่ายรูปบุคคลและเหตุการณ์สำคัญๆ เพื่อประกอบข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

ระยะที่ 3 ระยะของการตรวจสอบข้อมูล ผู้ศึกษาได้เข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน โดยเลือกสัมภาษณ์ ซักถามจากผู้รู้ในประเด็นที่ยังขาดหาย เพื่อให้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ หากมีส่วนที่ยังขาดเหลือประเด็นใดผู้ศึกษาก็ใช้วิธีการโทรศัพท์ เพื่อซักถามในประเด็นนั้นๆผ่านทางมูลนิธิพัฒนาชุมชนและเขตภูเขาเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะเป็นองค์กรที่เข้าไปพัฒนาพื้นที่มายาวนาน

3.5 การตรวจสอบข้อมูล

หลังจากทำการเก็บรวบรวมข้อมูลแต่ละครั้ง ผู้ศึกษาได้ทำการจดบันทึกและตรวจสอบข้อมูลทุกครั้งอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและสมบูรณ์ โดยผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าตามแนวทางของ สุรางค์ จันทวานิช (2539, อ้างใน อรทัย จิตไทสง, 2544) ซึ่งมีวิธีการตรวจสอบข้อมูลดังนี้

3.5.1 การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation)

โดยการนำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามและข้อมูลจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่าง เวลา สถานที่ บุคคล และเนื้อหาที่แตกต่างกันว่า หากเวลาต่างกันข้อมูลที่ได้เหมือนกันหรือไม่ ข้อมูลที่ได้ต่างสถานที่กันข้อมูลที่ได้เหมือนกันหรือไม่ และหากบุคคลเปลี่ยนไปข้อมูลที่ได้เหมือนกันหรือไม่

3.5.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (Methodological triangulation)

การตรวจสอบสามเส้าคือ การใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆกันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน โดยในการศึกษาจะใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ควบคู่กับการสัมภาษณ์พร้อมทั้งการศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย หากข้อมูลที่ได้มีความแตกต่างกันหรือขัดแย้งกัน ผู้ศึกษาจะเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลอีกครั้ง และหากข้อมูลที่ได้ทำการตรวจสอบแล้ว ปรากฏว่าเป็นข้อมูลเหมือนกันน่าเชื่อถือว่าเป็นข้อมูลที่ถูกต้องแล้ว จากนั้นนำผลการศึกษามา

ปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษา และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นลักษณะการเขียนรายงานการวิจัยเชิงบรรยาย

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยเริ่มด้วยการจัดระบบข้อมูล แยกประเภทข้อมูล ตามประเด็นกรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาและทำความเข้าใจกับความหลากหลาย ตลอดจนความแตกต่างของข้อมูลที่รวบรวมมา จากนั้นวิเคราะห์จากเนื้อหาที่ได้ โดยผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลกระทำพร้อมๆกันตลอดเวลาที่ดำเนินการศึกษากล่าวคือ ในแต่ละวันหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จแล้ว ผู้ศึกษาจะกลับมา นั่งเขียนบันทึกอย่างละเอียดดังนี้

3.6.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนที่ศึกษา

โดยการจัดหมวดหมู่ของข้อมูลออกเป็นแต่ละด้าน ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ และการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศชุมชน โครงสร้างของประชากร ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานและสถาบันชุมชน กลุ่มองค์กรสถาบันและโครงการที่ชุมชนได้มีส่วนสัมพันธ์ พัฒนาการของชุมชน อธิบายด้วยสถิติเชิงพรรณนา

3.6.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของการศึกษา

เป็นการอธิบายข้อมูล โดยพรรณนาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต นำมารวบรวม และจัดหมวดหมู่ เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขภายในชุมชนและภายนอกชุมชนที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนชาวอำเภอบ้านหล่อย โดยวิเคราะห์เชื่อมโยงกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยดำเนินการแยกวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

การวิเคราะห์พัฒนาการภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการที่ดินเพื่อการเกษตรของชาวอำเภอบ้านหล่อย โดยการศึกษาถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนในอดีตมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมความเชื่อตามจารีตประเพณีอย่างไร ต่อมาเมื่อชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต พิธีกรรม ความเชื่อ และจารีตประเพณี ให้สอดคล้องกับปัจจุบันอย่างไร ซึ่งผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ในประเด็นดังต่อไปนี้

- การคัดเลือกพื้นที่เพื่อการทำกิน
- การถือครองและสิทธิที่ดินเพื่อการทำกิน

- การใช้ประโยชน์ที่ดิน/ระบบการใช้ที่ดิน
- กระบวนการผลิต
- ภูมิปัญญาในการจัดการที่ดิน

การวิเคราะห์กระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่ดิน เพื่อการเกษตรประกอบด้วยเงื่อนไขจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เงื่อนไขจากปัจจัยทั้งสองด้านนี้ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้นในชุมชน 4 ด้าน ซึ่งผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ประเด็นในแต่ละอย่างต่อไปนี้

การวิเคราะห์เงื่อนไขจากภายในชุมชน ประกอบด้วย

- วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ
- เครือญาติ
- ปัญหาต้นทุนการผลิต
- ลักษณะทางนิเวศของชุมชน

การวิเคราะห์เงื่อนไขจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วย

- ระบบการตลาด
- การส่งเสริมจากภาครัฐและภาคเอกชน
- การคมนาคมและเทคโนโลยีการสื่อสาร
- นโยบายการพัฒนาบนพื้นที่สูง

เงื่อนไขจากปัจจัยทั้งสองด้านนี้ต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันก่อให้เกิดเป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน 4 ด้าน คือ

- ความรู้ (Knowledge)
- ทักษะคติ (Attitude)
- การปฏิบัติ (Practice)
- การเห็นคุณค่า (Appreciation)

ส่วนผลของการเปลี่ยนแปลงการรับมาบูรณาการภูมิปัญญานั้น ประกอบด้วย ความรู้เก่าที่คงอยู่ ความรู้เก่าที่หายไป ความรู้ใหม่ที่รับมาใช้บางอย่าง และความรู้ใหม่ที่รับมาใช้ทั้งหมด